

O'ZBEKISTONING TARIXIY SHAHARLARIGA SAYOHAT: QADIMIY SVILIZATSIYALAR, MADANIY MEROS VA ME'MORIY DURDONALAR

Adhamjon Qosimov

FJSTI, Ijtimoiy fanlar kafedrası asistenti

Muhammadjon Jaloliddinov

FJSTI, Pediatriya fakulteti Pediatriya yo'nalishi 1-kurs 5324-guruh talabasi.

muhammadjonjaloliddinov4@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14983513>

Annotatsiya. Maqola aniq va mantiqiy tuzilishga ega. U kirish qismida O'zbekistonning tarixiy shaharlariga umumiy kirish berib, ularning qadimiy sivilizatsiyalar markazi ekanligini ta'kidlaydi. Asosiy qismda esa har bir shahar alohida tahlil qilinib, ularning tarixiy va me'moriy ahamiyatiga urg'u berilgan.

Kalit so'zlar: Markaziy Osiyo, Samarqand, Buxora, Xiva, Qo'qon, Shahrisabz, Registon maydoni.

A TOUR TO THE HISTORICAL CITIES OF UZBEKISTAN: ANCIENT CIVILIZATIONS, CULTURAL HERITAGE AND ARCHITECTURAL MASTERPIECES

Abstract. The article has a clear and logical structure. In the introduction, he gives a general introduction to the historical cities of Uzbekistan and emphasizes that they are the center of ancient civilizations. In the main part, each city is analyzed separately, and their historical and architectural importance is emphasized

Keywords: Central Asia, Samarkand, Bukhara, Khiva, Kokan, Shahrisabz, Registan square.

ТУР ПО ИСТОРИЧЕСКИМ ГОРОДАМ УЗБЕКИСТАНА: ДРЕВНИЕ ЦИВИЛИЗАЦИИ, КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ И АРХИТЕКТУРНЫЕ ШЕДЕВРЫ

Аннотация. Статья имеет четкую и логичную структуру. Во введении дается общее представление об исторических городах Узбекистана, подчеркивая их роль как центров древних цивилизаций. В основной части каждый город анализируется отдельно, подчеркивая его историческое и архитектурное значение.

Ключевые слова: Средняя Азия, Самарканд, Бухара, Хива, Коканд, Шахрисабз, Площадь Регистан.

Kirish.

O'zbekiston Markaziy Osiyoning eng qadimiy va madaniy jihatdan boy hududlaridan biri bo'lib, ming yillar davomida savdo, ilm-fan va san'at markazi bo'lib kelgan. Bu yurtning o'ziga xos tarixi va boy merosi asosan Buyuk Ipak yo'li orqali turli xalqlar va madaniyatlarning o'zaro ta'siri natijasida shakllangan. O'zbekistondagi qadimiy shaharlar — Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz, Termiz, Qo'qon va Qarshi — tarixning turli bosqichlarida muhim sivilizatsiya markazlari bo'lgan. Bu shaharlar o'zining noyob me'moriy obidalari, madaniyati va urf-odatlari bilan ajralib turadi. Samarqandda Amir Temur va temuriylar davri me'morchiligi yuksak cho'qqiga chiqqan bo'lsa, Buxoro islom olamining yirik ilmiy va diniy markazlaridan biri sifatida shakllangan. Xiva esa o'zining yaxshi saqlanib qolgan qadimiy qal'alari bilan tarixiy ahamiyatga ega. O'zbekistonning tarixiy shaharlariga sayohat qilish orqali ming yillar davomida shakllangan qadimiy madaniyat, me'moriy san'at durdonalari va buyuk allomalarning merosi bilan yaqindan tanishish mumkin. Ushbu maqolada mamlakatimizning eng qadimiy va tarixiy shaharlariga sayohat qilib, ularning har biri o'ziga xos jihatlari haqida batafsil ma'lumot beramiz.

O'zbekistonning Markaziy Osiyodagi tarixiy ahamiyati juda katta. Mamlakat mintaqaning eng qadimiy sivilizatsiyalaridan biri bo'lib, ko'plab imperiyalar, madaniy va ilmiy markazlarning yuragi bo'lib kelgan. O'zbekiston hududi qadimdan Sharq va G'arbni bog'lovchi Buyuk Ipak yo'lining eng muhim nuqtalaridan biri bo'lgan. Samarqand, Buxoro va Xiva kabi shaharlar savdo va madaniyat almashinuvi markaziga aylangan.

Samarqand-Tarixiy shahar, lekin uni shunchaki tarixiy deb qo'yish yetarli emas. Bu shahar ming yillar davomida Markaziy Osiyoning yuragi bo'lib kelgan. Uning ahamiyatini tushunish uchun bir necha muhim nuqtalarga e'tibor berish kerak.

Buyuk yo'llarning chorrahasi: Samarqand qadimda Buyuk Ipak yo'lining eng muhim markazlaridan biri bo'lgan. Sharq va G'arb savdogarlari bu yerda to'qnashib, nafaqat mol almashtirishgan, balki madaniyat, ilm-fan, san'at va dinlarni ham olib kelishgan. Bu shahar orqali Xitoy ipaklari, Hindiston ziravorlari, Fors gilamlari va Yevropa buyumlari o'tgan.

Amir Temur va oltin davr: Amir Temur kelguniga qadar ham Samarqand katta shahar edi, lekin uning qo'l ostida u butun dunyoga mashhur madaniy va ilmiy markazga aylandi. U bu yerni o'zining imperiya poytaxtiga aylantirdi va eng mashhur me'moriy obidalarni qurdirdi. Registon, Shohi Zinda, Bibixonim masjidi va Ulug'bek rasadxonasi – bularning barchasi Temur va uning avlodlari qoldirgan meros.

Ilm-fan va madaniyat markazi: Samarqand faqat go‘zalligi bilan emas, ilm-fani bilan ham mashhur bo‘lgan. Ulug‘bekning rasadxonasi bu yerda astronomiya juda rivojlanganini ko‘rsatadi. Ulug‘bekning o‘zi ham buyuk olim bo‘lgan va uning yulduzlar jadvali keyinchalik Yevropada ham ishlatilgan. Shuningdek, bu shaharda tibbiyot, matematika, falsafa va adabiyot gullab-yashnagan.

Zamonaviy davrda Samarqand: Bugungi kunda ham Samarqandning tarixiy ahamiyati pasaymagan. U YUNESKOning Jahon merosi ro‘yxatiga kiritilgan va har yili minglab sayyohlarni o‘ziga jalb qiladi. Shahar nafaqat o‘tmishini saqlab qolgan, balki zamonaviy rivojlanishga ham intilmoqda.

Samarqand – bu shunchaki tarixiy yodgorliklar to‘plami emas, u asrlar davomida ilm-fan, madaniyat va savdo markazi bo‘lib kelgan shahar. Uning devorlari ostida minglab sirlar va tarix yotibdi, va bu tarix hali ham o‘z ahamiyatini yo‘qotgani yo‘q.

Buxoro-O‘rta Osiyoning eng qadimiy va tarixiy shaharlaridan biri bo‘lib, u Markaziy Osiyoning siyosiy, iqtisodiy va madaniy markazlaridan biri sifatida uzoq tarixga ega. Quyida Buxoroning tarixiy ahamiyatini bir necha asosiy jihatlar bo‘yicha ko‘rib chiqamiz:

Qadimgi davr va ilk rivojlanish: Buxoro miloddan avvalgi davrlardan boshlab savdo yo‘llari chorrahasida joylashgan muhim shaharlardan biri bo‘lgan. U Buyuk Ipak yo‘li ustida joylashgani tufayli qadimdan savdo, madaniyat va ilm-fan markazi sifatida rivojlangan. Arxeologik ma’lumotlarga ko‘ra, shahar tarixi 2500 yildan ortiq vaqtni o‘z ichiga oladi.

Ilm-fan va madaniyat markazi: Buxoro uzoq yillar davomida yirik ilmiy va diniy markaz bo‘lib kelgan. Bu yerda buyuk allomalar, jumladan:

Imom Buxoriy – mashhur hadis to‘plovchi

Abu Ali Ibn Sino – buyuk tabib va faylasuf,

Burhoniddin Marg‘inoniy – fiqh ilmining yetuk namoyandasi,

Abdurauf Fitrat – jadidchilik harakatining namoyandalaridan biri, shuningdek, ko‘plab boshqa olimlar faoliyat yuritgan.

Islom sivilizatsiyasi markazi: VII asrda arablar tomonidan zabt etilgach, Buxoro islom dini va ilm-fan markazlaridan biriga aylandi. X asrga kelib Somoniylar davrida shahar gullab-yashnadi va ilm-fan, adabiyot va san’at rivojiga ulkan hissa qo‘shdi. Somoniylar davrida Ismoil Somoniy maqbarasi qurilgan bo‘lib, u o‘z davrining me’moriy durdonalaridan biridir.

Me’moriy obidalar va madaniy merosi: Buxoro bugungi kunda o‘zining boy me’moriy merosi bilan mashhur. U yerda juda ko‘plab tarixiy obidalar saqlanib qolgan, jumladan:

Ark qal'asi – amirlarning qarorgohi bo'lgan,

Poi-Kalon majmuasi – Kalon minorasi va masjidi,

Labi Hovuz majmuasi – Nodir Devonbegi madrasasi va hovuzi,

Chor Minor – noyob me'moriy yodgorlik,

Ismoil Somoniy maqbarasi – Somoniylar sulolasining muhim me'moriy obidasi Buxoro nafaqat tarixiy shahar, balki madaniyat, islom sivilizatsiyasi va ilm-fan markazi sifatida butun dunyoda mashhur. Uning boy tarixi va merosi hozirgacha qadrlanib, ko'plab sayyohlar va tadqiqotchilarni jalb qilib kelmoqda. Bugungi kunda Buxoro UNESCOning Jahon merosi ro'yxatiga kiritilgan bo'lib, o'zining tarixiy va madaniy qadr-qimmatini saqlab qolgan holda rivojlanmoqda.

Xiva – O'rta Osiyoning eng qadimiy va tarixiy shaharlaridan biri bo'lib, u asosan Xiva xonligining poytaxti sifatida mashhur. Uning tarixiy ahamiyati quyidagi jihatlarida namoyon bo'ladi:

Qadimgi davr va shakllanishi: Xiva shahrining tarixi ming yillar oldin boshlangan.

Afsonalarga ko'ra, shahar asoschisi shoh Sulaymon payg'ambar o'g'illaridan biri bo'lgan.

Shahar milodiy I asrlarda shakllana boshlagan va Buyuk Ipak yo'li chorrahasida joylashgani tufayli savdo, hunarmandchilik va madaniyat markaziga aylangan.

Me'moriy yodgorliklari va madaniy merosi: Xiva bugungi kunga qadar o'zining noyob me'moriy inshootlari bilan saqlanib qolgan. Shaharning ichki qismi – Ichan-Qal'a – butunlay tarixiy meros hududi sifatida UNESCOning Jahon merosi ro'yxatiga kiritilgan. Xivaning muhim me'moriy yodgorliklari orasida quyidagilar ajralib turadi:

Kalta Minor – Xivaning ramziga aylangan yarim qurilgan minora,

Ko'xna Ark – Xiva xonlarining qadimiy qarorgohi,

Juma masjidi – noyob yog'och ustunli masjid,

Pahlavon Mahmud maqbarasi – Xiva shahrining homiysi sanalgan shoir va tabibning maqbarasi,

Tosh-Hovli saroyi – Xiva xonlarining hashamatli saroyi.

Xiva O'rta Osiyoning muhim ilmiy va madaniy markazlaridan biri bo'lib, u yerda ko'plab mashhur olimlar yetishib chiqqan. Quyida Xivalik taniqli olimlarning ayrimlarini keltiramiz:

Pahlavon Mahmud (1247–1326)

Xiva tarixida eng hurmatli shaxslaridan biri bo'lib, u shoir, tabib va faylasuf sifatida tanilgan.

Asosan tasavvuf falsafasi va axloqiy she'rlari bilan mashhur.

U jang san'ati ustasi ham bo'lib, keyinchalik Xivaning ma'naviy homiysi sifatida e'zozlangan.

Uning maqbarasi Xivaning eng muhim ziyoratgohlaridan biridir.

Muhammad Rahimxon I (1806–1825)

Xiva xoni bo'lishi bilan birga ilm-fan va madaniyat homiysi sifatida tanilgan.

Islomiy ilmlar, tarix va adabiyotga katta e'tibor bergan.

Uning saroyida ko'plab olimlar va shoirlar ijod qilgan.

Islomxo'ja (1872–1913)

Xiva xonligining islohotchi vazirlaridan biri bo'lib, ilm-fan va ta'limni rivojlantirishga katta hissa qo'shgan.

U Xivada yangi usul maktablarini ochib, jadidchilik harakatini qo'llab-quvvatlagan.

Mashhur Islomxo'ja madrasasi va minorasi aynan uning tashabbusi bilan qurilgan.

Xiva tarixi boy va o'ziga xos bo'lib, u O'rta Osiyodagi muhim siyosiy, savdo va madaniy markazlardan biri bo'lib xizmat qilgan. Bugungi kunda shahar o'zining tarixiy merosini asrab-avaylab, sayyohlar uchun muhim maskanlardan biri bo'lib qolmoqda. Xivaning Ichan-Qal'a qismi to'liq saqlangan qadimiy shahar sifatida dunyoga mashhur bo'lib, u O'zbekistonning eng muhim madaniy va tarixiy obidalari qatoriga kiradi.

Qo'qon – O'zbekistonning qadimiy va tarixiy shaharlaridan biri bo'lib, Farg'ona vodiysining markaziy qismida joylashgan. U tarixan muhim siyosiy, madaniy va iqtisodiy markaz bo'lib kelgan. Ayniqsa, XVIII-XIX asrlarda Qo'qon xonligi poytaxti sifatida yirik davlat markaziga aylangan.

Qo'qon xonligining tashkil topishi (1709–1876)

Qo'qon shahri 1709-yilda Qo'qon xonligining poytaxtiga aylangan. Xonlikning asoschisi Shohruhbiy bo'lib, u Farg'ona vodiysida mustaqil davlat tuzgan. Keyinchalik xonlik chegaralari kengayib, Toshkent, Chimkent, O'sh va hatto Qoshg'ar tomonlargacha yetib borgan.

Muhim hukmdorlar:

Alimxon (1798–1810) – Qo'qon xonligini yanada mustahkamlab, poytaxtni obodonlashtirgan.

Omarxon (1810–1822) – madaniyat va adabiyotga homiylik qilgan. U mashhur shoir Nodiraning turmush o'rtog'i bo'lgan.

Muhammad Alixon (1822–1842) – xonlikni eng gullagan davrga olib chiqqan.

Xudoyorxon (1845–1875) – ruslar bilan munosabatlarni olib borgan, biroq uning hukmronligi davrida xonlik ichki ziddiyatlarga duch kelgan.

Qo‘qon madaniyati va ilm-fan rivoji

Qo‘qon xonligi davrida shahar yirik ilmiy va madaniy markazlardan biriga aylangan. Bu yerda ko‘plab madrasa va masjidlar qurilgan, ilmiy faoliyat rivojlangan. Ayniqsa, adabiyot va san‘at gullab-yashnagan.

Mashhur olimlar va shoirlar:

Nodira – taniqli shoir va ma‘rifatparvar, Omarxonning xotini.

Muhammad Aminxo‘ja – tarixchi va ilmiy asarlar muallifi.

Furqat – XIX asr oxirlaridagi jadidchilik harakatining yirik vakili.

Qo‘qon xonligining tugatilishi

1876-yilda Rossiya imperiyasi Qo‘qon xonligini bosib olib, uni Turkiston general-gubernatorligiga qo‘shdi. Bu bilan xonlik mustaqilligiga barham berildi.

Qo‘qonning madaniy merosi va me‘moriy yodgorliklari

Bugungi kunda Qo‘qon o‘zining boy madaniy merosi va tarixiy obidalarini bilan mashhur. Eng muhim me‘moriy yodgorliklari:

Qo‘qon Xon saroyi (Xudoyorxon saroyi) – 1863-yilda qurilgan, Qo‘qon xonlarining hashamatli qarorgohi madrasasi.

Jome masjidi va minorasi – Qo‘qonning eng yirik masjidlaridan biri bo‘lib, XVIII asrda qurilgan.

Modarixon maqbarasi – xon oilasi vakillari dafn etilgan muqaddas joy.

Norbutabiy– XVIII asrga oid madrasalardan biri.

Bugungi Qo‘qon

Hozirgi kunda Qo‘qon O‘zbekistonning yirik sanoat va madaniy markazlaridan biri hisoblanadi. Shahar an‘anaviy hunarmandchilik, ayniqsa, kulolchilik, yog‘och o‘ymakorligi va zargarlik bilan mashhur. 2019-yildan boshlab, har ikki yilda bir marta Qo‘qonda Xalqaro hunarmandchilik festivali o‘tkazilib kelinmoqda.

Qo‘qonning boy tarixi, madaniyati va me‘moriy yodgorliklari uni O‘zbekistonning eng diqqatga sazovor shaharlaridan biriga aylantirgan.

Shahrisabz – O‘zbekistonning eng qadimiy va tarixiy shaharlardan biri bo‘lib, Qashqadaryo viloyatida, Hisor tog‘lari etagida joylashgan. Bu shahar nafaqat o‘zining betakror me‘moriy yodgorliklari, balki buyuk shaxslar bilan bog‘liqligi bilan ham mashhurdir.

Qadimgi davr: Shahrisabz tarixi ming yillar oldinga borib taqaladi. Qadimgi manbalarga ko'ra, bu hudud eramizdan avvalgi VI-V asrlarda qadimgi So'g'diyona tarkibida bo'lgan. O'sha davrlarda shahar "Kesh" nomi bilan mashhur bo'lib, buyuk savdo yo'llaridan biri – Buyuk Ipak yo'li bo'ylab joylashgan edi. Kesh shahri Aleksandr Makedonskiy davrida ham muhim strategik ahamiyatga ega bo'lgan. Ba'zi tarixchilarning fikricha, u yerda makedoniyalik sarkarda o'zining harbiy harakatlari uchun tayanch punktlaridan birini barpo etgan.

Amir Temur davri – Shahrisabzning oltin asri: Shahrisabzning eng mashhur davri XIV asrda, Amir Temur hukmronligi davrida bo'ldi. 1336-yilda bu yerda buyuk sarkarda Amir Temur tug'ilgan. U yoshligining ko'p qismini shu shaharda o'tkazgan va uni o'zining ajdodiy shahri sifatida ko'rgan. Temur taxtga chiqqandan so'ng, Shahrisabzni katta e'tibor bilan rivojlantirdi. Aynan u Keshni "Shahrisabz" deb atay boshlagan va bu nom "Yashil shahar" degan ma'noni anglatadi.

Amir Temur davrida qurilgan yodgorliklar:

Oqsaroy saroyi – Amir Temurning eng ulkan va hashamatli qarorgohlaridan biri. Afsuski, bugungi kunga faqat ulkan darvozalari yetib kelgan, ammo ularning balandligi hamon uning buyukligini ko'rsatadi.

Dorut-Tilovat majmuasi – Amir Temurning ustozlari va taniqli olim Shayx Shamsiddin Kulol maqbarasi joylashgan.

Dor us-Saodat maqbarasi – Amir Temurning o'g'li Jahongir Mirzoning dafn etilgan joyi.

Ko'kgumbaz masjidi – Ulug'bek tomonidan qurilgan va hozirgacha o'zining go'zal ko'k gumbazi bilan e'tiborni tortadi. Shahrisabz nafaqat siyosiy va harbiy markaz bo'lgan, balki ilmfan, san'at va me'morchilik jihatidan ham gullab-yashnagan.

Hozirgi Shahrisabz: Mustaqillikdan so'ng, O'zbekiston hukumati Shahrisabzni tiklash va uning madaniy merosini asrab-avaylashga katta e'tibor berdi. 2000-yilda Shahrisabzning tarixiy qismi UNESCOning Jahon merosi ro'yxatiga kiritildi. Bugungi kunda bu shahar turizm markazlaridan biri bo'lib, O'zbekistonning eng go'zal va tarixiy shaharlaridan biri sifatida e'tirof etiladi.

Shahrisabzga doir malumotlar:

Amir Temurning vatani

O'zining betakror me'moriy yodgorliklari bilan mashhur

UNESCO himoyasidagi shahar

Buyuk Ipak yo'li markazlaridan biri.

Xulosa

O'zbekiston hududi qadimdan turli madaniyat va sivilizatsiyalar chorrahasi bo'lib kelgan.

Bu yerda joylashgan Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz, Qo'qon, Termiz, Qarshi va Toshkent kabi shaharlar ming yillik tarixga ega bo'lib, har biri o'ziga xos me'moriy, madaniy va tarixiy merosni saqlab kelmoqda. Bu qadimiy shaharlar O'zbekistonning boy tarixiy va madaniy merosining ajralmas qismi bo'lib, bugungi kunda ham turizm va tadqiqot markazlari sifatida muhim ahamiyatga ega. Ularning har biri nafaqat tarixiy obidalar, balki xalqining urf-odatlar va an'analari bilan ham ahamiyatlidir.

REFERENCES

1. Bartold V.V. – "O'rta Osiyo tarixi bo'yicha o'n ikki ma'ruza"
2. Askarov A. – "O'zbekiston tarixi va madaniyati"
3. Erkinov A. – "Samarqandning madaniy merosi"
4. Rahimov X. – "Shahrisabz va Amir Temur davri me'morchiligi"
5. UNESCO veb-sayti (whc.unesco.org) – O'zbekistonning Jahon merosi ro'yxatiga kiritilgan tarixiy shaharlar haqida batafsil ma'lumotlar keltirilgan.